Mr Dragiša Drakić

asistent-pripravnik Pravnog fakulteta u Novom Sadu

PSIHOPATIJA KAO KRIVIČNO-PRAVNI PROBLEM*

SAŽETAK: U radu se obrađuje problem psihopatije sa krivično-pravnog aspekta. Međutim, sveobuhvatno razjašnjenje odnosnog aspekta zahteva da se prethodno razjasni pojam, sadržina, kao i etiologija psihopatije, kojim pitanjima autor posvećuje prvi deo rada.

U drugom delu rada autor obrađuje problematiku uračunljivosti psihopatskih učinilaca krivičnih dela, kao i način krivično-pravne reakcije na izvršeno delo, što su po mišljenju autora dva najznačajnija i najspornija pitanja krivično-pravnog aspekta problema psihopatije. Na kraju zaključuje da bi bilo dobro da se u našem krivičnom zakonodavstvu propiše poseban (bio)psihološki osnov neuračunljivosti (bitno smanjene uračunljivosti) pod koji bi se mogla podvesti psihopatija. Na taj način bi bile stvorene zakonske pretpostavke da se psihopatskim učiniocima mogu izreći mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera.

Ključne reči: Psihopatija, krivično-pravni aspekt, uračunljivost, krivično-pravna reakcija

„Nema u psihijatriji izraza i pojma koji izaziva toliko nesporazuma, oprečnih shvatanja, nerazumevanja i toliko različitih pristupa i tumačenja, kao što je pojam psihopatija.”¹ Ali, psihopatija ne prouzrokuje probleme samo u psihijatriji, već i u pravu, psihologiji, sociologiji, kriminologiji, penologiji. Dakle, psihopatija je jedan opštedruštveni problem. Jer, „neodređen je sam pojam psihopatija i sadržaj psihopatije”,² sporna je procena

* Rad primljen: 24. X 2003.

¹ B. Kapamadžija, *Forenzička psihijatrija*, Novi Sad, 1989, str.78.

² Z. Šeparović, *Psihopske (sociopske) ličnosti i smrtna kazna*, Psihopske ličnosti, Zagreb, 1971, str. 163.

uračunljivosti ovakvih osoba i način krivično-pravne reakcije na izvršeno krivično delo, sporna je sadržina tretmana koji će se sprovoditi prema ovim licima, problematična su medicinska dostignuća na polju lečenja psihopata... Pored toga, oni veoma često vrše krivična dela (najteža), a statistički podaci govore o visokom procentu njihovog učešća u ukupnoj populaciji stanovništva.³

U ovom tekstu ćemo se ograničiti na psihopatiju kao krivično-pravni problem. Međutim, sveobuhvatno razjašnjenje odnosnog aspekta zahteva da se prethodno razjasni pojam, sadržina, kao i etiologija ovog kompleksnog i dubioznog psihopatološkog fenomena. Jer, rasprava o krivično-pravnim problemima psihopatije, bez prethodnog odgovora na napred navedena pitanja, bila bi nepotpuna i necelishodna.

Najpre ćemo pokušati da jedinstvenim pojmom označimo onu pojavu koja se u uobičajenoj jezičkoj upotrebi zove psihopatija. Naime, u psihijatrijskoj literaturi se u poslednje vreme sve više napušta termin psihopatija, zbog negativne moralne konotacije koju je ova oznaka dobila u laičkom krugu. Tako, koristi se veliki broj različitih atributa za bliže određivanje ovog pojma.⁴ To dovodi, ne samo do nerazumevanja između pravника i psihijatar, kada se u ulozi veštaka nađu u krivičnom postupku, već i do nesporazuma među samim psihijatrima. Smatramo da nema razloga da se u naučnoj terminologiji, kao i u sudskoj praksi, izmeni oznaka psihopatije. Naime, svako psihopatološko stanje ili proces mora imati neku oznaku. Takođe, neminovno je da ova oznaka u laičkom krugu dobije negativno značenje, i samim tim, socijalno nepoželjno dejstvo.⁵ Ali, uklanjanjem oznake psihopatija, neće se ukloniti realnost jedne abnormne ličnosti.⁶ Isto tako, novi termin će vremenom proizvesti jednako socijalno nepoželjno dejstvo, kao i oznaka psihopatije. Po našem mišljenju, o ovom pitanju treba voditi računa u kliničkoj praksi, ali ne i u naučnoj terminologiji i sudskoj praksi.⁷ Stoga ćemo u daljem tekstu upotrebljavati termin psihopatija.

Postavlja se pitanje, šta je to psihopatija? Psihopatija je, svakako, najkontroverznija psihijatrijska kategorija, jer nije bolest, ali nije ni zdravlje, već stanje, koje je uglavnom trajno i teško podložno korekcijama.⁸

³ O tome vid. npr. V. Vodinić, *Društvena opasnost od ličnosti delinkvenata psihopata*, Psihopske ličnosti, Zagreb, 1971; B. Uglešić, P. Bokun, *Utvrdjivanje prevalencije i mogućnost preddeliktne detekcije sociopata*, isto; S. Morić-Petrović, *Nasleđivanje mentalnih oboljelja*, Beograd, 1982, str. 280 i dr.

⁴ Vid. o tome detaljnije G. Kapor, *Savremeni pristup psihopatijama i forenzičke implikacije*, Engrami, Beograd, 1980, str. 51.

⁵ Tako, H. Witter, *Psychopathische Persönlichkeiten*, Handbuch der forensischen Psychiatrie I, Berlin—Heidelberg—New York, 1972, str. 492.

⁶ Tako, H. Witter, isto.

⁷ Slično, H. Witter, isto. Tako i B. Kapamadžija, *Sudska psihijatrija*, Novi Sad, 1974, str. 95.

⁸ Ovo shvatanje potiče još od E. Bleuler-a, švajcarskog psihijatra, navedeno po B. Kapamadžija, *Prikaz pojma psihopatije i osvrt na sudskopsihijatrijsko veštačenje psihopata*, Tečaj za usavršavanje iz forenzičke psihijatrije, Zagreb, 1980, str. 3.

Određivanje sadržine ove kategorije kroz precizno i eksplicitno navođenje njenih karakteristika nosi sa sobom mnoge opasnosti. Ovakvim definisanjem konstruiše se jedan teorijski, idealni tip psihopate, koji je nepodoban, jer je praktično neupotrebljiv.⁹ Ovo zato, jer je svaki psihopata priča za sebe, i zato se kaže da „ima toliko psihopatija, koliko i psihopata”.¹⁰ Apsolutiziranjem pojma psihopatije, došli bismo u situaciju da se pojedini slučajevi u praksi ne mogu podvesti pod ovaj idealni tip, jer ne poseduju sve unapred propisane osobenosti. Ali, određivanje sadržine ovog pojma ima i značajne prednosti. Pre svega, definicija psihopatije pruža mogućnost njenog razgraničenja od sličnih psihopatoloških pojava, „iako se mora istaći da su granice često nejasne”.¹¹ Dalje, ona omogućuje pravilnu procenu uračunljivosti psihopatskih učinilaca krivičnih dela, ispravan izbor krivične sankcije, a, s tim u vezi, i određivanje podesne terapije.¹² Uzimajući u obzir napred navedene prednosti, smatramo da bi bilo veoma korisno da se odredi jedinstveni pojam psihopatije. To bi trebalo da bude jedan „relativizirajući pojam”, koji bi u sebi sadržao osobine koje se najčešće javljaju, a ne pojam koji pretenduje da postane apsolutna zakonitost.

Još je engleski psihijatar Prichard 1835. godine pokušao definisati psihopatiju. On je uočio da postoji samostalna psihopatološka grupa asocijalnih i antisocijalnih osoba, koje opisuju kao nejasne, razdražljive, hronično bolesne, nestalne i nelogične, a koji su često dolazili u sukob sa zakonom.¹³ Naziva ih moralno oligofrenim, moralno zaostalim (moral insanity). „Kod njih se pretpostavljala zakržljaloš moralnih naglasaka, kao bitnih ili čak jedinih smetnji.”¹⁴ „Dugo vremena oni su činili suštinsku grupu stvarnih psihopata, tako da su mnogi izrazom „psihopata” hteli označiti moralno oligofrene.”¹⁵ Kao posledica ovakvog shvatanja javlja se tendencija stvaranja jednog agresivnog tipskog određenja pojma psihopatije.¹⁶ Tako, psihopatija se shvata kao trajno etičko odstupanje, koje, pre ili kasnije, rezultira izvršenjem kažnjivog akta,¹⁷ iako je stvarnost potpuno drugačija. Naime, „etički defekt nije jedini i često ne utiče bitno na njihovu aberaciju”,¹⁸ iako postoje izuzeci. S druge strane, tačno je da „mnogi psihopati pokazuju sklonost ka kriminalitetu. Mnogi su pritom skloni da više puta preduzmu istovrsnu protivpravnu radnju”. Ali, isto tako, postoje

⁹ Tako i W. Kallwass, *Der Begriff der soziopathischen Persönlichkeiten*, Psihopatske ličnosti, Zagreb, 1971, str. 14.

¹⁰ N. Schipkowensky, *Zur Kritik des Begriffes der soziopathischen Persönlichkeiten*, Psihopatske ličnosti, Zagreb, 1971, str. 39.

¹¹ W. Kallwass, isto.

¹² Tako i W. Kallwass, isto.

¹³ Preuzeto iz E. Bleuler, *Lehrbuch der Psychiatrie*, zehnte Auflage, Berlin—Göttingen—Heidelberg, 1960, str. 509.

¹⁴ E. Bleuler, isto.

¹⁵ E. Bleuler, isto.

¹⁶ Slično, H. Witter, nav. delo, str. 493.

¹⁷ Ovo shvatanje je naročito zastupano u anglosaksonskoj literaturi.

¹⁸ E. Bleuler, *Lehrbuch der Psychiatrie*, isto, str. 508.

oni, „koji još rede od normalnih ljudi ili nikada u svom životu ne povrede zakon”.¹⁹

Nadalje, treba pomenuti definiciju pojma psihopatije koja potiče od K. Schneider-a, jer je ovo shvatanje bilo dominantno, a i danas je dosta rasprostranjeno u Evropi. Po K. Schneider-u, psihopatije su urođene abnormnosti, zbog kojih njihov nosilac pati ili zbog kojih društvo pati.²⁰ Ovoj definiciji se prigovara da su kriterijumi „abnormnosti” i „sopstvene i društvene patnje”, neprecizni, a „urođenost psihopatije”, problematična i teško utvrđiva.²¹

Neki pravnici su pokušali da pojam psihopatije označe određenim pravničkim izrazom i pojmom, i da ga ispune pravničkom vrednošću, iako je to pojam psihijatrijske, a ne pravne prirode. Tako, neki autori smatraju da se kao psihopate trebaju označiti samo takve osobe, koje nisu u potpunosti krivično-pravno odgovorne.²²

Napred smo istakli da psihopatija nije zdravlje, ali nije ni bolest. Postavlja se pitanje, šta je onda psihopatija, da li je to fenomen normalnopsihološke ili psihopatološke prirode, i kakve posledice prouzrokuje na psihičko funkcionisanje osobe. „Pod psihopatijama se uglavnom podrazumevaju sklonosti uslovljene osobitosti karaktera.”²³ Dakle, psihopatija predstavlja poremećaj ljudske ličnosti u sferi karaktera. Tako, karakter se sastoji od dva elementa, emotivnog i nagonskog dela ličnosti, s jedne strane, i volje, s druge. „I upravo se disharmonija ova dva elementa ogleda u najrazličitijim oblicima psihopatije.”²⁴

Kada treba odrediti prirodu ovog fenomena, tada se sva mišljenja mogu podeliti u dve grupe. U prvu grupu spadaju oni autori koji tvrde da je psihopatija normalna varijacija (razvoj) ličnosti, odnosno fenomen normalnopsihološke prirode.²⁵ Na drugoj strani nalaze se autori koji psihopatiju vide kao patološku varijantu, abnormni razvoj ličnosti,²⁶ odnosno patološku datost.²⁷ Dakle, svi autori se slažu u tome da psihopatija nije duševna bolest, ali kada treba odrediti da li je to pojam normalnopsihološke ili psihopatološke prirode, tada se oni razilaze u svojim mišljenjima. To još jednom potvrđuje da su granice između normalnog i patološkog neja-

¹⁹ N. Schipkowensky, nav. delo, str. 39. S tim u vezi, vid. podelu psihopata na pretežno agresivne, pretežno pasivne i pretežno kreativne, D. Henderson/R. D. Gillespie, *Psihijatrija*, Beograd—Zagreb, 1951, str. 340—347.

²⁰ Navedeno po W. Kallwass, *Der Begriff der soziopathischen Persönlichkeit*, isto, str. 9.

²¹ Vid. o tome više u W. Kallwass, nav. delo, str. 9, 10.

²² Tako npr. J. Hellmer; Navedeno po W. Kallwass, nav. delo, str. 10.

²³ S. Roxin, *Strafrecht — allgemeiner Teil*, Band I, 3. Auflage, München, 1997, str. 766.

²⁴ D. Drakić, *Mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja u krivičnom pravu Jugoslavije* (Magistarska teza), Novi Sad, 2003, str. 72.

²⁵ Tako, E. Bleuler, nav. delo, str. 118.

²⁶ Tako, N. Schipkowensky, nav. delo, str. 39.

²⁷ I. Magyar, L. Sandor, *Psychopathie und Unzurechnungsfähigkeit*, Mentalna bolest i socijalna patologija, Zagreb, 1970, str. 195.

sne i neodređene i da mnogo puta odgovor na ovo pitanje zavisi od okolnosti konkretnog slučaja i subjektivne procene određenog psihijatra.

Psihopatija najčešće prouzrokuje sledeće posledice po psihičko funkcionisanje: razdražljivost, nestalnost, uvredljivost, osetljivost, afektivnu hladnoću, nastranost, sklonost ka preterivanju (iskrivljavanju stvarnosti),²⁸ mali ili nikakav osećaj krivice, nemogućnost uspostavljanja trajnijih odnosa sa drugim ljudima,²⁹ nesposobnost da se iz iskustva izvlače zaključci, kao i otežanu sposobnost prihvatanja društvenih i moralnih normi ponašanja.

Etiologija nastanka psihopatije ima izuzetan praktični značaj, jer od odgovora na pitanje, da li je psihopatija nasleđena ili stečena i, s tim u vezi, da li se na nju može uticati, zavisi kakva će se terapija na ovakvu osobu primeniti i koja krivična sankcija će se izreći psihopatskom učinocu krivičnog dela.

Dugo vremena je važno mišljenje da je nasledni faktor jedini disponirajući faktor psihopatske konstitucije i načina života. Ovo se obrazlagalo time da se psihopatski defekt pokazuje već u ranoj mladosti i neprekidno traje sve do starosti, bez mogućnosti da se na njega utiče, kao i činjenicom da se veoma brzo množi u jednoj porodici.³⁰ Međutim, vremenom je nastala sumnja u ispravnost ovog shvatanja. Tako, istraživanja su pokazala da smetnja nema tokom života istu postojanost koja joj se pripisivala. „Zato se pažljivije pristupilo mišljenju, da je množenje kroz familiju objašnjivo, možda, takođe, lošim vaspitanjem, lošim uzorom, lošim odnosima sa okruženjem, a ne isključivo kroz nasleđe.”³¹ Ali, ne može se prihvatiti ni ekstremno shvatanje nekih psihoanalitičara, koji osporavaju svaki uticaj nasleđa i dopuštaju samo uticaj sredine kao determinante jednog abnormnog karaktera.³² Smatramo da psihopatske karakteristike, kao i karakterne osobenosti uopšte, proizilaze iz zajedničkog dejstva unutrašnjih razloga i spoljnih okolnosti.³³ „Sudbina našeg nasleđa i sudbina naših životnih prilika se sreću, i uobličuju, zajedno, u karakter.”³⁴ To važi i za psihopatski karakter. Iz toga sledi da se psihopatska karakterna osobenost ne sme shvatiti kao nešto statičko, jer je podložna spoljnim uticajima. „Svaka karakterna osobenost je jedan dinamički element ličnosti i shvata se kao relativna konstanta psihičkog života. Naime, niti se sa vaspitanjem, niti psihoterapijom može od jednog čoveka napraviti drugi, ali je načelno moguće, kroz odgovarajuće mere uticati na držanje ličnosti i na sposob-

²⁸ Tako, E. Bleuler, isto, str. 516.

²⁹ W. Kallwass, nav. delo, str. 12.

³⁰ Tako, E. Bleuler, isto, str. 509.

³¹ E. Bleuler, isto.

³² Tako, H. Witter, *Psychopathische Persönlichkeiten*, Handbuch der forensischen Psychiatrie I, Berlin—Heidelberg—New York, 1972, str. 493.

³³ Tako i W. Scheid, E. Gibbels, *Therapie in der Neurologie und Psychiatrie — einschließlich Rehabilitation*, Stuttgart, 1969, str. 253, D. Henderson/R. D. Gillespie, *Psihijatrija*, Beograd—Zagreb, 1951, str. 336—337.

³⁴ W. Scheid, E. Gibbels, isto.

nost ili spremnost kontrolisanja (upravljanja) svojih postupaka.”³⁵ Dakle, manifestacija psihičke izopačenosti u formi psihopatije zavisi, s jedne strane, od vrste i kvaliteta dispozicije, a s druge, od adekvatnosti i uslova aktuelne spoljne situacije.³⁶ Ali, ta dispozicija je, kao što smo istakli, relativno konstantna. Naime, „svaka ličnost se menja tokom života, pored svake strukturne konstante, zahvaljujući učenju, iskustvu i biološkom procesu”.³⁷ Pored toga, mogu se izmeniti i spoljne okolnosti pod kojima neko živi. Od kvaliteta i odnosa između ovih unutrašnjih i spoljnih činilaca u svakom određenom trenutku zavisi kvalitet i stepen ispoljenosti psihopatske karakterne datosti. Zbog toga, psihopate često ispoljavaju kolebanja svog mentalnog zdravlja, koje može oscilirati od granica potpune duševne ravnoteže do granica duševne bolesti.³⁸ Na osnovu napred rečenog može se zaključiti da se na psihopatske ličnosti, unutar određenih granica, na planu socijalne adaptacije i spoljnog ponašanja, može uticati.³⁹ Ali, isto tako, postoje tako teške psihopatije na koje se ne može, ili se vrlo malo može uticati.⁴⁰ To su one psihopatije kod kojih dominantan značaj imaju nepovoljne urođene osobenosti karaktera. Njihova nasledena strukturna konstanta je takvog kvaliteta da se ona, i pored biološkog procesa, izmenjenih spoljnih okolnosti, a eventualno i pokušaja lečenja, ne može izmeniti. Dakle, u njihovom razvoju nasledni faktori i konstitucija igraju najznačajniju ulogu. No, takvih psihopata je malo. Suprotno, kod velikog broja psihopata dominantnu ulogu imaju nepovoljne spoljne okolnosti, koje mogu prouzrokovati zapuštenost, neurotski razvoj ili smetnju dozrevanja, na čijem temelju se, uz sadejstvo urođene predispozicije može razviti psihopatski poremećaj.⁴¹

Pošto smo odredili pojam, sadržinu i etiologiju psihopatije, u daljem tekstu ćemo obraditi krivično-pravni aspekt ovog kompleksnog psihopatoškog fenomena.

Dva najznačajnija i istovremeno najspornija pitanja krivično-pravnog aspekta problema psihopatije su procena uračunljivosti psihopatskih učinilaca krivičnih dela i, s tim u vezi, način krivično-pravne reakcije na izvršeno krivično delo. Značaj pravilnog rešavanja ovih spornih pitanja je veliki, s obzirom na to da se psihopatske ličnosti veoma često javljaju kao učinioci krivičnih dela.⁴²

³⁵ W. Scheid, E. Gibbels, isto.

³⁶ Tako i H. Witter, cit. delo, str. 493.

³⁷ H. Witter, isto, str. 494.

³⁸ Tako, B. Kapamađžija, *Sudska psihijatrija*, Novi Sad, 1972, str. 94.

³⁹ Tako, H. Witter, isto, str. 496, W. Scheid, E. Gibbels, cit. delo, str. 253, E. Bleuler, cit. delo, str. 517; Suprotno, W. Kallwass, cit. delo, str. 12; Slično i N. Schipkowsky, cit. delo, str. 39.

⁴⁰ Tako, H. Witter, isto, E. Bleuler, isto, str. 510, 517.

⁴¹ O uzrocima nastanka psihopatije vid. detaljnije, S. Morić-Petrović, *Nasleđivanje mentalnih oboljenja*, Beograd, 1982, str. 278—288.

⁴² S tim u vezi, „Osoba koja poseduje ove karakteristike stoji blizu kriminala. Preko pogrešnog sporazumevanja sa okolinom može se krenuti ka kriminalnom stilu života”, W. Sluga, isto, str. 261.

Procena uračunljivosti psihopatskih osoba se vrši na različite načine u pojedinim zemljama, što zavisi od aktuelnih propisa o neuračunljivosti (smanjenoj uračunljivosti) i sudsko-psihijatrijske prakse. U većini stranih zemalja psihopatija je (pod ovim ili, najčešće, drugim nazivom) (bio)psihološki osnov⁴³ neuračunljivosti (smanjene uračunljivosti), te se uračunljivost ovih osoba procenjuje na isti način kao i uračunljivost ostalih učinilaca, uzimajući u obzir specifičnost ovakvog poremećaja ličnosti. Tako, u Hrvatskoj psihopatija se može podvesti pod zakonski izraz „neke druge teže duševne smetnje” (čl. 40, st. 2. KZ), u Sloveniji pod izraz „neke druge trajne i teške duševne poremećenosti” (čl. 16, st. 1. KZ), u Mađarskoj se označava terminom „poremećaj ličnosti” (čl. 24, st. 1. KZ), u Austriji se može podvesti pod termin „neka druga duševna smetnja jednaka ovim stanjima” (čl. 11, st. 1. KZ), a u Rusiji pod „drugo bolesno psihičko stanje” (čl. 21, st. 1. KZ).⁴⁴ U nemačkom zakonodavstvu, psihopatija se može podvesti pod termin „druge teške duševne izopačenosti”.⁴⁵ Dakle, u ovim stranim krivičnim zakonodavstvima psihopatski učinioци mogu biti neuračunljivi, smanjeno uračunljivi ili uračunljivi, što zavisi od okolnosti konkretnog slučaja.

Na prvi pogled može izgledati da kod nas psihopata može biti samo uračunljiv za krivično delo koje je počinio. Naime, u našem krivičnom pravu psihopatija nije jedan od (bio)psiholoških osnova neuračunljivosti (bitno smanjene uračunljivosti), jer psihopatija nije ni „duševna bolest”, ni „privremena duševna poremećenost”, niti je „zaostali duševni razvoj”.⁴⁶ Iz toga sledi da bi oglašavanje psihopatskog učinioца neuračunljivim ili bitno smanjeno uračunljivim bilo protivzakonito.⁴⁷ Takođe, na osnovu toga se može zaključiti da se njima ne mogu izricati mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera.⁴⁸ Ovakav stav u načelu prihvata i naša sudska praksa.⁴⁹

Mada je ovakvo shvatanje i postupanje sudova, formalno-pravno, nesumnjivo ispravno, postavlja se pitanje, da li je istovremeno i legitimno. Jer, unapred proglasiti sve psihopate za uračunljive i oglasiti se nemoć-

⁴³ O ovoj komponenti vid. detaljnije D. Drakić, *Mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja u krivičnom pravu Jugoslavije* (Magistarska teza), Novi Sad, 2003, str. 58—79.

⁴⁴ O (bio)psihološkim osnovima neuračunljivosti u ovim krivičnim zakonodavstvima vid. detaljnije D. Drakić, isto, str. 59—62.

⁴⁵ Čl. 20, *Strafgesetzbuch*, 38. Auflage, Beck, München, 2002, str. 19.

⁴⁶ Vid. čl. 12, st. 1. i 2. OKZ.

⁴⁷ Drugačije mišljenje vid. u Z. Stojanović, *Krivično pravo — opšti deo*, 7. izdanje, Beograd, 2003, str. 70. Po tom mišljenju, podvođenje psihopatije pod zakonski izraz „duševna bolest” nije protivzakonito, jer je u pitanju ekstenzivno tumačenje sa elementima tumačenja putem analogije.

⁴⁸ Vid. uslove za izricanje ovih mera bezbednosti u čl. 63. i 64. OKZ.

⁴⁹ Od 1999. do sredine 2002. godine na području novosadskog Opštinskog i Okružnog suda, psihopatski učinioци nijedanput nisu oglašeni neuračunljivim ili bitno smanjeno uračunljivim, niti im je izrečena mera bezbednosti psihijatrijskog karaktera. Vid. o tome, D. Drakić, isto, str. 117—120.

nim za njihovo psihijatrijsko lečenje u okviru mere bezbednosti je postupak koji je problematičan i diskutabilan.

S tim u vezi, postavlja se pitanje, može li se psihopatija, ipak, podvesti pod neki od postojećih (bio)psiholoških osnova neuračunljivosti koje propisuje naš zakon. Tako, postoji shvatanje da se pravni i medicinski pojam bolesti ne smeju identifikovati, iako medicinski pojam treba da bude jedna podobna ishodišna tačka.⁵⁰ Isti je slučaj i sa pojmom duševne bolesti. Dakle, pojam duševne bolesti u pravu ne mora imati isti sadržaj sa pojmom duševne bolesti u medicini. On može imati uži ili širi smisao, jer se pravni pojam bolesti tumači prema cilju zakonskog propisa u kojem je sadržan.⁵¹ I ne samo to. Ovaj pojam može, u različitim granama prava, biti različit, u zavisnosti od ciljeva koji se žele postići normom u ovim pravnim područjima.⁵² U skladu sa takvim shvatanjem, a u vezi sa našim napred postavljenim pitanjem, nemačko krivično pravo je nekada poznavalo pojam „bolesnih smetnji duševnih sposobnosti”.⁵³ Ovom pojmu su pripadale, „ne samo duševne bolesti u kliničko-psihijatrijskom smislu, već i sve vrste poremećaja razumske delatnosti, tj. voljnog, osećajnog ili nagonskog života, koje postoje kod normalnog i umno zrelog čoveka”.⁵⁴ Dakle, koristio se pojam duševne bolesti, koji je imao šire značenje od medicinskog pojma, jer je u sebi obuhvatao i psihopatije, neuroze, nagonске poremećaje itd.⁵⁵ Slično je bilo i sa ranijim austrijskim zakonodavstvom, koje je psihopatije podvodilo pod „slabosti razuma”.⁵⁶

Polazeći od ovakvog shvatanja, psihopatija bi se kod nas mogla podvesti pod zakonski izraz „trajna duševna bolest”.⁵⁷

Ukoliko se psihopatija shvati kao normalna varijacija karaktera, kao varijanta ličnosti normalnopsihološke prirode, tada bi se mogla podvesti pod zakonski izraz „privremena duševna poremećenost”. Naime, to su ne-normalna psihička stanja koja mogu da postoje kod psihički zdravih lica, koja nemaju karakter duševnih oboljenja, a čije je trajanje privremeno.⁵⁸ Posle povlačenja unutrašnjeg ili spoljnog faktora koji je prouzrokovao neuračunljivost, osoba se vraća u normalno psihičko stanje, bez oštećenja psihičkih funkcija.

Iako bi se na ovaj način rešio problem psihopatije u svetlu propisa o neuračunljivosti (bitno smanjene uračunljivosti), smatramo da bi ovakvo

⁵⁰ J. Baumann, *Unterbringung und Freiheitsentziehung*, Handbuch der forensischen Psychiatrie I, Berlin—Heidelberg—New York, 1972, str. 361, 362.

⁵¹ J. Baumann, isto, str. 362.

⁵² Vid. o tome više, J. Baumann, isto.

⁵³ Navedeno po T. Lenckner, *Die schweren anderen seelischen Abartigkeiten*, Handbuch der forensischen Psychiatrie I, Berlin—Heidelberg—New York, 1972, str. 118.

⁵⁴ T. Lenckner, *Die sog. psychologischen Merkmale der Zurechnungsunfähigkeit*, isto, str. 115.

⁵⁵ Tako, T. Lenckner, isto.

⁵⁶ Vid. o tome više, H. Reisner, *Österreichisches Recht, Zurechnungsfähigkeit*, Lehrbuch der Psychiatrie, Berlin—Göttingen—Heidelberg, 1960, str. 556.

⁵⁷ O kritici izraza „trajna duševna bolest” vid. D. Drakić, nav. delo, str. 58.

⁵⁸ Tako, Grupa autora pod redakcijom N. Srzentića, *Komentar KZ SFRJ*, Beograd, 1978, str. 70.

shvatanje i postupanje prouzrokovalo više štete nego koristi. Tako, podvođenje fenomena psihopatije pod zakonski izraz „trajna duševna bolest” bi se protivilo temeljnim postavkama psihijatrijske nauke i psihopatologije, kao i etičkom kodeksu psihijatrijske struke. Na taj način bi se granica, između duševne bolesti u pravom smislu reči i duševne normalnosti, učinila, ne samo relativnom, već i nejasnom i nerazumljivom, jer bi pod okriljem pravničkog (zakonskog) izraza „duševna bolest” mogli naći svoje mesto i poremećaji nagona, pa čak i neuroze. Pravdati ovakvo podvođenje ciljem zakonskog propisa u kojem je sadržan pravnički termin „duševna bolest” bilo bi nelegitimno i neetično. Kao potvrdu ovakvog našeg stava, navešćemo reformu krivičnog zakonodavstva koja je tim povodom nastupila u Nemačkoj i Austriji. U Nemačkoj je vremenom napušten jedinstveni pojam „bolesne smetnje duševnih sposobnosti” i raščlanjen na tri pojma: „bolesna duševna smetnja”, „druga teška duševna izopačenost” i „slaboumnost”.⁵⁹ Time je pravnički pojam duševne bolesti dobio uže značenje, čime je izvršeno sadržinsko usklađivanje pravničkog (zakonskog) i medicinskog pojma duševne bolesti.⁶⁰ Slično je i sa Austrijom gde sada imamo kao (bio)psihološke osnove „duševnu bolest”, „maloumnost”, „teške smetnje svesti” ili „neku drugu duševnu smetnju jednaku ovim stanjima”.⁶¹ Isto tako, podvođenje psihopatije pod zakonski izraz „privremena duševna poremećenost” ne bi bilo legitimno. Naime, na taj način bi se psihopatska ličnost u pravu proglasila za normalnu ličnost, iako to ne odgovara stvarnom stanju stvari. Jer, tačno je da psihopatija nije duševna bolest, ali nije ni duševno zdravlje. I mada postoje shvatanja da je to normalna varijacija karaktera, ipak su ovakva shvatanja usamljena. Prema većinskom shvatanju, psihopatija je patološka datost, dakle, fenomen psihopatološke prirode. No, postoji još jedan razlog zbog kojeg se psihopatija ne može podvesti pod zakonski izraz „privremena duševna poremećenost”. Tako, ukoliko bi se psihopate proglasile za normalne osobe, time bi bio izražen stav da njima nije potrebno psihijatrijsko lečenje u okviru mere bezbednosti. To bi moglo da dovede do nesagledivih štetnih posledica, kada su u pitanju psihopatski učinioci, koji su u vreme izvršenja dela bili neuračunljivi. Naime, njima ne bi mogla biti izrečena mera bezbednosti psihijatrijskog karaktera, jer bi se njeno izricanje protivilo zakonom propisanom svrsi ove vrste krivičnih sankcija. Jedino što bi u takvoj situaciji preostalo sudu je da donese oslobađajuću presudu, jer postoje okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost. To bi imalo za posledicu da se opasni psihopatski učinilac nađe na slobodi bez neophodnog psihijatrijskog tretmana, što ne bi bilo, ni u njegovom interesu, ni u interesu društva, koje bi ostalo nedovoljno zaštićeno od ovakvih osoba.

⁵⁹ Tako, T. Lenckner, isto, str. 110.

⁶⁰ Slično, T. Lenckner, isto, str. 115.

⁶¹ D. Drakić, *Mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja u krivičnom pravu Jugoslavije* (Magistarska teza), Novi Sad, 2003, str. 60.

Na osnovu prethodnog, može se zaključiti da bi bilo dobro kada bi se, po ugledu na neka strana krivična zakonodavstva, u našem zakonu propisao poseban (bio)psihološki osnov neuračunljivosti (bitno smanjene uračunljivosti), pod koji bi se mogla podvesti psihopatija.

Međutim, ovoj ideji se može s pravom prigovoriti da „nosi sa sobom opasnost od dubokog i nepotrebnog zadiranja psihijatrije u krivično pravo, kršenja osnovnih prava i sloboda pojedinca, i teških zloupotreba psihijatrije u političke i druge, etički neprihvatljive svrhe”. Psihijatrija može postati sredstvo za „čišćenje” društva od njegovih „nepoželjnih” članova, kao što su politički protivnici, „lični neprijatelji”, socijalno ugroženi građani itd. Jer, svako se može oglasiti neuračunljivim, zato što je „poremećena ličnost”, ili ima „neku drugu duševnu smetnju”, i poslati u dugogodišnju izolaciju, u cilju „lečenja”, pod plaštom „pseudo-humanosti”.⁶²

Da li je ova bojazan opravdana, može se ispitati na primeru drugih zemalja, koje su u svoja krivična zakonodavstva unela poseban (bio)psihološki osnov neuračunljivosti (smanjene uračunljivosti) pod koji se mogu podvesti psihopatije, pa i nagonski poremećaji i neuroze.

Tako je neposredno nakon reforme krivičnog zakonodavstva u Nemačkoj, kojom reformom je kao poseban (bio)psihološki osnov uveden pojam „teških duševnih izopačenosti”, izraženo strahovanje, da bi to moglo dovesti do širokog priznavanja smanjene uračunljivosti ili neuračunljivosti kod psihopatija.⁶³ Protivnici ove zakonodavne reforme su najavljivali „provalu nasipa”, značajno proširivanje oslobođenja od odgovornosti u odnosu na ranije pravo.⁶⁴ Međutim, strahovanja i najave se nisu obistinile. U prilog tome govore statistički podaci u Nemačkoj. Tako, kod psihopatija i neuroza je u vrlo retkim slučajevima isključena uračunljivost, a nešto više kod nagonskih učinilaca.⁶⁵ Dakle, sudska-psihijatrijska praksa je zauzela stav „da nedostaci karaktera i slabost volje moraju biti savladani”.⁶⁶ Takvo postupanje u praksi odgovara smislu zakonskog pojma „teška duševna izopačenost”. Naime, nije svaka karakterni osobenost učinioca dovoljna da bi njegova uračunljivost bila isključena ili smanjena. „Smetnja mora imati takav značaj da ona bitno oštećuje ličnost učinioca”.⁶⁷ Drugim rečima, „težak” znači da odstupanje od normale mora biti tako izraženo, da je sposobnost za socijalno smisljeno postupanje, na isti način, dovedena

⁶² D. Drakić, isto, str. 60, 61.

⁶³ Tako, T. Lenckner, *Die sog. psychologischen Merkmale der Zurechnungsunfähigkeit*, isto, str. 112, 113. Takođe, T. Lenckner, *Die Voraussetzungen der verminderten Schuldfähigkeit*, isto, str. 126.

⁶⁴ Tako, C. Roxin, *Strafrecht — allgemeiner Teil*, Band I, 3. Auflage, München, 1997, str. 767.

⁶⁵ Navedeno po, C. Roxin, isto. „Druge teške duševne izopačenosti čine 1–2% od svih slučajeva u kojima po nalazu veštaka mogu računati na potpunu neuračunljivost”, T. Lenckner, *Die schweren anderen seelischen Abartigkeiten*, isto, str. 119.

⁶⁶ C. Roxin, isto.

⁶⁷ W. Gropp, *Strafrecht — allgemeiner Teil*, 2. Auflage, Berlin—Heidelberg, 2001, str. 253.

u pitanje kao kod pravih psihoza.⁶⁸ Dakle, „dolaze u obzir samo takva psihopatska stanja koja, zaista, imaju vrednost (značaj) duševne bolesti”.⁶⁹

Međutim, nije u svim zemljama, čiji zakoni poznaju poseban (bio)-psihološki osnov neuračunljivosti (smanjene uračunljivosti) pod koji se mogu podvesti psihopatije, tako mali broj psihopatskih učinilaca, koji su u vreme izvršenja dela bili neuračunljivi ili smanjeno uračunljivi, kao što je to slučaj u Nemačkoj. Tako, statistike govore da je u Mađarskoj znatno više ovakvih učinilaca.⁷⁰ Postavlja se pitanje, koji je razlog za različito postupanje sudova u različitim zemljama, po istom pitanju. Naše je mišljenje da bi se razlog mogao naći u drugačijim zakonskim formulacijama (bio)psihološkog osnova neuračunljivosti (smanjene uračunljivosti) pod koji se može podvesti psihopatija. Dok je u Nemačkoj taj osnov formulisan kao „druga teška duševna izopačenost”, u Mađarskoj je označen kao „poremećaj ličnosti”.⁷¹ Očigledno je da pridev „težak” utiče na sudove u Nemačkoj da opreznije pristupe oglašavanju psihopatskih učinilaca neuračunljivim ili smanjeno uračunljivim.

Na osnovu prethodnog, smatramo da bi naša zemlja, kao što smo već istakli, trebalo da propiše poseban (bio)psihološki osnov neuračunljivosti (bitno smanjene uračunljivosti) pod koji bi se mogla podvesti psihopatija. No, da bi se izbegle napred navedene opasnosti, zakon bi morao navesti da se radi o težim, dubljim promenama u strukturi ličnosti, koje prelaze granice običnih anomalija. Kao uzor može poslužiti nemačko krivično zakonodavstvo. Na taj način bi bile stvorene zakonske pretpostavke da se psihopatskim učinioćima mogu izreći mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera. To bi istovremeno bilo i u interesu što šireg ostvarivanja načela krivice i principa subjektivne odgovornosti, na osnovu kojih sud mora uvažiti svako (bio)psihološko stanje, koje može isključiti ili smanjiti sposobnost rasuđivanja i odlučivanja.⁷²

Procena uračunljivosti psihopatskih učinilaca je „jedan od najsloženijih poslova u sudskoj psihijatriji”.⁷³ S tim u vezi, potrebno je istaći da se prilikom procene uračunljivosti veliki značaj pridaje pojedinim psihijatrijskim dijagnozama, te se zastupa stav da duševne bolesti u užem smislu, po pravilu, isključuju uračunljivost, a psihopatije samo izuzetno.⁷⁴ Isto tako, postoje autori koji ističu da su psihopatski učinioći uvek uračunljivi

⁶⁸ Tako, T. Lenckner, *Die schweren anderen seelischen Abartigkeiten*, isto, str. 119.

⁶⁹ F. Meggendorfer, W. Villinger, *Zurechnungs-(schuld)fähigkeit*, Lehrbuch der Psychiatrie, Berlin—Göttingen—Heidelberg, 1960, str. 546. Takođe, T. Lenckner, isto.

⁷⁰ Tako npr. I. Magyar i L. Sandoz su pregledali 1300 slučajeva, koje su ispitali psihijatrijski veštaci, i našli 377 psihopatija. Od 377 psihopata, u 104 slučaja (27,6%) je bila smanjena uračunljivost, u 46 slučajeva (12,2%) neuračunljivost, a u 16 slučajeva je moralo biti predloženo psihijatrijsko lečenje (4,2%); *Psychopathie und Unzurechnungsfähigkeit*, Mentalna bolest i socijalna patologija, Zagreb, 1970, str. 196.

⁷¹ Vid. D. Drakić, isto, str. 60.

⁷² Slično, F. Bačić, *Kazneno pravo — opći dio*, Zagreb, 1998, str. 222.

⁷³ B. Kapamadžija, *Sudska psihijatrija*, Novi Sad, 1972, str. 98. Tako i T. Lenckner, *Die sog. psychologischen Merkmale der Zurechnungsunfähigkeit*, isto, str. 106, i dr.

⁷⁴ Vid. o tome, C. Roxin, cit. delo, str. 770.

za počinjeno krivično delo,⁷⁵ ili, pak, smanjeno uračunljivi.⁷⁶ Smatramo da svaka generalizacija u pogledu procene uračunljivosti psihopatskih učinilaca može biti veoma štetna. Zato se prilikom procene uračunljivosti, uopšte, mora mnogo više voditi računa o intenzitetu i kvalitetu psihopatskog procesa ili stanja, a mnogo manje o psihijatrijskoj dijagnozi.⁷⁷ Konstatacija psihopatije, sama po sebi, ne bi smela biti od uticaja na procenu uračunljivosti. U ovakvim slučajevima je neophodno ispitati ličnost učinioca u celini, a zatim odrediti da li je određeno svojstvo karaktera, temperamenta i drugih osobina, moglo uticati, u određenom vremenu i pod određenim okolnostima, na sposobnost učinioca da shvati značaj svog dela ili da upravlja svojim postupcima.⁷⁸ Samo ovakav pristup može dovesti do pravilne procene uračunljivosti psihopatskih učinilaca krivičnih dela.

Na kraju ćemo se osvrnuti na pitanje načina krivično-pravne reakcije na izvršeno krivično delo psihopata. Odgovor na ovo pitanje proizilazi iz prethodnog izlaganja. S tim u vezi, rekli smo da se psihopatskim učinio-cima u našem pravu mogu izricati sve vrste krivičnih sankcija, osim mera bezbednosti psihijatrijskog karaktera, jer za to ne postoje zakonski uslovi. Situacija u drugim zemljama, po tom pitanju, je drugačija. Tako, u većini zemalja, na psihopatske učinioce, koji su u vreme izvršenja krivičnog dela bili neuračunljivi ili smanjeno uračunljivi, se može primeniti mera bezbednosti psihijatrijskog karaktera opšteg tipa, a neke zemlje (npr. Danska) poznaju specijalnu meru bezbednosti psihijatrijskog karaktera, koja se primenjuje na psihopatske učinioce krivičnih dela, a koja predstavlja modalitet jedne jedinstvene mere bezbednosti sa psihijatrijskom i psihoterapeutskom sadržinom.⁷⁹ Izmenom propisa o neuračunljivosti (bitno smanjenoj uračunljivosti), na način i iz razloga koje smo napred naveli, stvorile bi se zakonske pretpostavke da se i u našoj zemlji psihopatskim učinio-cima mogu izreći mere bezbednosti psihijatrijskog karaktera. Ovo je i opravdano, jer se većina psihopata može socijalno adaptirati i resocijalizirati.⁸⁰ No, ovakav tretman bi se mogao sprovesti i u zatvoru, zatvorskoj bolnici ili na slobodi, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja i težine krivičnog dela.⁸¹ Zato je zadatak države da, i pre nego što dode do zakonske izmene, obezbedi materijalne, kadrovske i tehničke uslove za pružanje psihijatrijske pomoći psihopatskim učinio-cima krivičnih dela.

⁷⁵ Tako, N. Schipkowensky, cit. delo, str. 39.

⁷⁶ J. Hellmer; Navedeno po W. Kallwass, cit. delo.

⁷⁷ Slično, Meyer. Vid. C. Roxin, isto.

⁷⁸ Slično, B. Kapamadžija, cit. delo.

⁷⁹ Vid. o tome više, D. Drakić, isto, str. 32, 33.

⁸⁰ Vid. o tome, W. Scheid/E. Gibbels, cit. delo, str. 252, 253.

⁸¹ Nesumnjivo je da bi se najbolji rezultati u lečenju mogli postići u psihijatrijskoj ustanovi za vreme trajanja mere bezbednosti.

PSYCHOPATHY AS A PROBLEM OF CRIMINAL LAW

Mr Dragiša Drakić, LL.M.

Assistant

Summary

The problem of psychopathy from a criminal law standpoint is the subject of this work. The full clarification of this aspect requires, however, that the notion, substance and etiology of psychopathy are clarified first. These are the questions to which the author dedicates the first part of his work.

In the second part, the author treats the problem of mental capacity of psychopaths as perpetrators of crimes, and the manner of criminal law reaction to the committed crime. These are in the author's opinion two most important and most problematic issues of the problem of psychopathy from a criminal law standpoint.

Finally, the author concludes that our criminal legislation should provide a special (bio)psychological basis of insanity (or of essentially reduced sanity), under which the psychopathy could be classified. That would create statutory basis for sentencing the psychopathic perpetrators of crime to security measures of a psychiatric character.

Key words: Psychopathy, criminal law standpoint, sanity (mental capacity), criminal law reaction